

Bygga och bo

Bygga och bo

FATABUREN 2013

Bygga och bo

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2013

Red. Christina Westergren och Dan Waldetoft

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2013
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Bildredaktör Marie Tornehave
Omslag och grafisk form Göran Eklund och Lena Eklund
Omslagsfoto Karl Erik Granath, © Nordiska museet

Tryckt hos Elanders NRS Tryckeri, Huskvarna 2013
ISSN 0348 97 1 x
ISBN 978 91 7108 563 4

Boktryckarbostaden visar hur ett ungt liberalt par kunde bo på 1840-talet.
Foto Marie Andersson, © Skansen.

Bostaden berättar

Om boktryckarens hem på Skansen

- Har du läst vad Svenska biet har hittat på nu?
- Nej, vad då?
- De har förfalskat en lista på vilka som är för de nya representationsförslaget!
- Kan man tänka sig?
- Vilken nyhet! Det här måste vi publicera i morgondagens tidning.

MIA TERÉNT är etnolog och museipedagog på Skansen. I arbetet med utformningen av Skansens nya boktryckarbostad har hon varit redaktör och tagit fram kunskapsunderlag.

Kanske lät det så i ett borgerligt hem på 1840-talet, händelsen som återges är i alla fall sann. Under 1830- och 1840-talet gick det heta diskussioner om hur representationen i riksdagen skulle reformeras. Ständsriksdagen med adel, präster, borgare och bönder var förlegad och många människor saknade representation i riksdagen. Dessutom stod ofta adel och präster tillsammans mot borgare och bönder, vilket ledde till svårigheter att få igenom nya förslag.

Men hur hamnade vi i en diskussion om representation i riksdagen på 1840-talet? På Skansen står berättelser i fokus för mötet med besökaren och under de senaste åren har

Boktryckarbostaden genomgått en varsam renovering och fått nya berättelser knutna till sig. I Boktryckarbostaden visar vi hur en lågborgerlig familj kunde bo på 1840-talet. Det fiktiva paret Henric och Beata lever ett borgerligt liv fyllt av umgängesliv med högläsning, supéer, kortspel och musik. De är också politiskt engagerade och genom sin tidning *Hwad Nytt?* för de fram sina liberala åsikter. De vill ha förbättrad fång- och fattigvård, allmän folkskola, näringsfrihet och tryckfrihet. Redaktionsarbetet sker mest i hemmet, vid matbordet, där artiklarna skrivs. Även andra tidningar granskas och inspirerar innehållet i den egna tidningen. Tidningen trycks i Boktryckeriet som ligger vägg i vägg med familjens bostad.

Skansen har under en tioårsperiod arbetat med ett nytt sätt att gestalta miljöer. Vi har valt våra utgångspunkter genom att ta fasta på viktiga brytpunkter i historien eller händelser som har haft stor betydelse för de människor som levde vid tiden. Händelser och berättelser om människor som levde och verkade då blir utgångspunkt för hur en miljö ska gestaltas. Boktryckarbostadens nya utformning har skett efter denna modell och målet har varit att skapa en trovärdig småborgerlig miljö från 1840-talet.

Bokhantverkshuset

På 1930-talet flyttades ett hus byggt på 1730-talet från Södermannagatan 10–12 i Stockholm till Skansen. Huset, som hade inrymt bostäder och ett hökeri (handelsbod), placerades i Stadskvarteret. På Skansen fick huset som då kallades Bokhantverkshuset, i dag Boktryckargården, inrymma ett boktryckeri, en bokbindarverkstad och en mindre bostad. Bostaden som bestod av kök och sal kallades Bokbindarens

Huset Södermannagatan 10–12 i Stockholm före flytten till Skansen.
Foto Nordiska museet.

Bokbinderiet inrymdes under en kort tid i kammaren.
Foto J. Rydberg, Nordiska museet.

bostad, men när bokbinderiet 1935 flyttade till det nyuppförda huset från Bondegatan blev det istället Boktryckarbostaden. När bostaden inreddes på Skansen strävade man efter en så ålderdomlig inredning som möjligt. Salen fick en kopia av en tapet från 1700-talets andra hälft och kammaren fick en kopia av en papperstapet från 1780-talet. Sammantaget blev bostaden en tids- och stilblandning som aldrig funnits i huset och den visade inte en trovärdig bostad från 1840-talet.

Köket i Bokhantverkshuset på Skansen 1932. Foto Nordiska museet.

Att förnya en äldre miljö

För att gå vidare med gestaltningen av miljön fick journalisten och författaren Maja Hagerman i uppdrag att ta fram ett kunskapsunderlag om 1840-talet. Utifrån hennes underlag bestämdes att ledorden skulle vara demokrati, liberalism och borgerlighet.

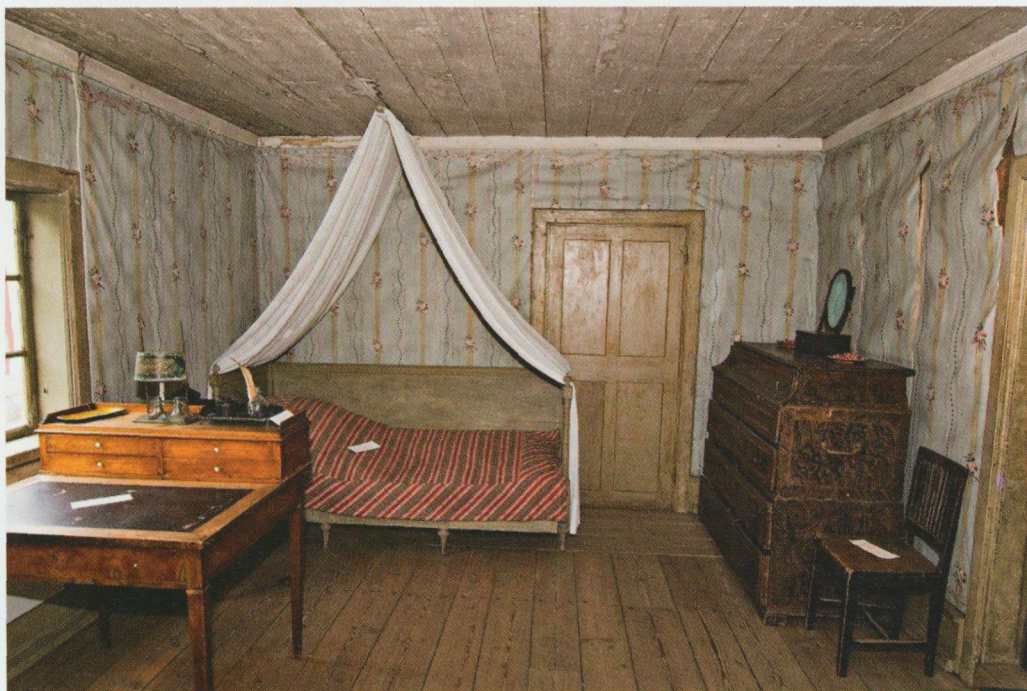
Boktryckarens bostad
före renoveringen, nedan
salen, t.h. kammaren.
Foto Marie Andersson,
© Skansen.

Samtidigt som det första kunskapsunderlaget togs fram gjordes en antikvarisk förundersökning. Samtliga av de 16 tapetrester som togs till vara när huset flyttades till Skansen och som i dag finns i Nordiska museet gicks igenom. Fotografier från flytten

och tapetrester på Boktryckarbostadens vind studerades också. För att kunna få fram rätt färgsättning på dörrar, foder och lister skrapades två så kallade färgtrappor fram. Då framträdde de färger som snickerierna hade varit målade med från 1730-talet till 1930, då huset flyttades till Skansen.

När den antikvariska förundersökningen var klar gjordes ett program för nyinredningen av Boktryckarbostaden. Tapeter och färgsättning av snickerier bestämdes utifrån den. I samband med den antikvariska förundersökningen gjordes också en kulturhistorisk värdering.

Traditionella hantverksmetoder

Arbetet med renoveringen av Boktryckarbostaden har i största utsträckning skett med traditionella hantverksmetoder. I förstugan som ligger utanför salen uppfördes en vägg. Enligt äldre ritningar fanns en vägg som avgränsade förstugan och skapade ett mindre rum mellan köket och salens förstuga. Väggen kunde inte uppföras exakt på sin ursprungliga plats, utan den fick flyttas några decimeter. Det beror på att när huset flyttades till Skansen så gjordes en lucka till källaren på platsen för den ursprungliga väggen.

Väggen uppfördes av Skansens snickare med stående timmer, vilket kallas för att timra i tavlor. Med denna ålderdomliga byggnadsmetod kan man återanvända delar från gamla liggtimmerstommar. Det har även funnits en tunnare vägg som delade av det utrymme som i dag har funktionen av handkammare. Eftersom väggen bedömdes vara uppförd vid ett senare tillfälle än den tid vi visar uppfördes den inte på nytt.

Skansens snickare tillverkade också en ny dörr in till handkammaren från förstugan efter förlaga från köksdörren.

Tapeter

Efter den antikvariska förundersökningen kopierades två tapeter som funnits i huset. Till salen valdes en tapet med gröna blomstermedaljonger på grå botten, förlagan dateras till 1820- eller 1830-talet. Det är oklart i vilket rum tapeten ursprungligen har suttit. Till kammaren valdes en blå tapet med ränder och blommor som ursprungligen suttit i förstugan utanför köket och i Boktryckeriet. Dess förlaga dateras till omkring 1800.

För att tapeterna skulle tillverkas på traditionellt sätt framställ-

Tapetrest från huset på Södermannagatan.
Foto Nordiska museet.

des pappersark av linnelump som limmades ihop med animaliskt lim till våder. Tapeterna trycktes sedan för hand med limfärg.

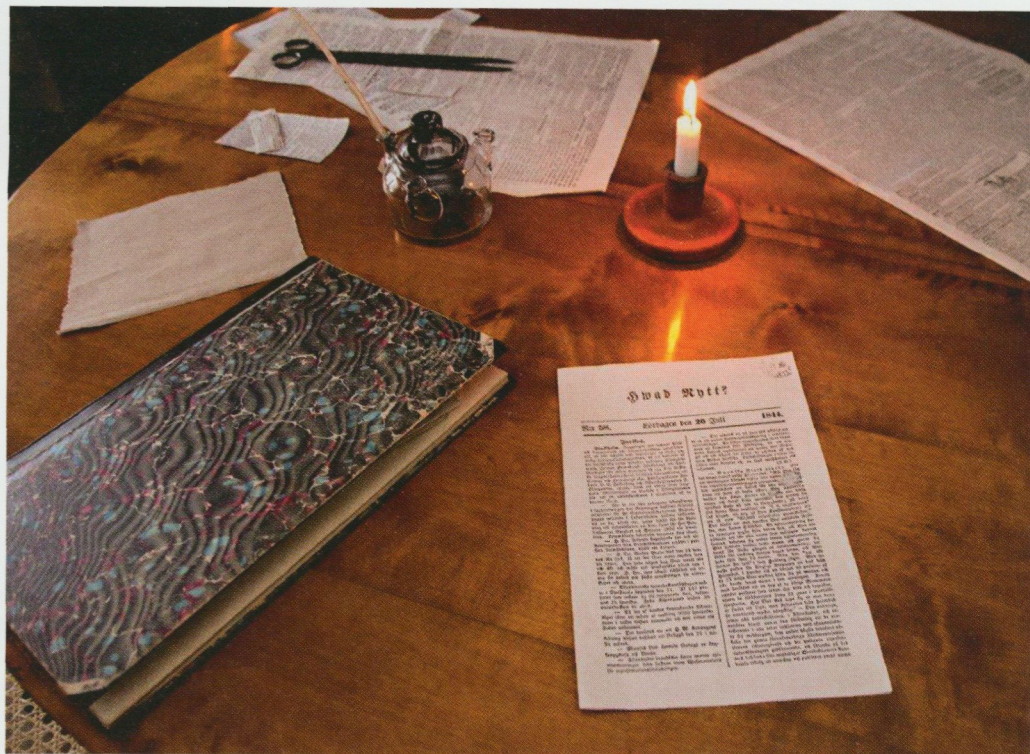
Vid 1800-talets början limmades inte tapeterna på väggarna utan spikades fast direkt i timmerväggen. För att skaffa mer kunskap om denna nästan bortglömda teknik gjorde Skansens målarmästare och byggnadsantikvarie en studieresa till Hälsingland. Där kunde uppspikade tapeter studeras på plats. Papperstapeterna viks innan de spikas fast och mellan nubben löper ett snöre som håller tapeten på plats. Tillbaka på Skansen prövades denna teknik – och den fungerade.

Berättelser

Samtidigt som arbetet med den fasta inredningen skedde så arbetade vi vidare med berättelser och scenario. För att komma åt de personliga berättelserna gick vi igenom dagböcker och

Borgerligt liv. Blyerts-
teckning av Nils von
Dardel. Foto Nordiska
museet.

Nytryck av tidningen Hwad Nytt? från 1844.
Foto Tomas Widersheim-Paul, © Skansen.

levnadsbeskrivningar från tiden. Ett exempel är Marie-Louise Forsells dagböcker där hon skriver om sin vardag. Hon och hennes familj läser Emelie Flygare-Carléns *Kamrer Lassman* som följetong i tidningen, de går på visiter och har bjudningar, spelar på taffeln och leker lekar som blindbock och »katt

och råtta». Hennes personliga reflektioner finns också med. Hennes första riktiga gräl med sin mamma är om att hon vill bjuda »några hyggliga bekantskaper«, vilket mamman inte vill.

Att samlas kring högläsning var en viktig del i vardagen, det var ett sätt att umgås långt före radio och tv. Vid 1830-talet började man läsa nya typer av böcker, nu kommer spänningsromaner och allt fler läser nyutkomna böcker. Köpte man inte böcker så gick de att låna mot en avgift från lånebiblioteken som var knutna till en tidning eller ett tryckeri.

Utöver borgerlighet ville vi synliggöra liberalismen vid tiden. På 1830- och 1840-talen hördes allt fler liberala röster, bland annat via nystartade tidningar. I Stockholm hade Lars Johan Hierta en viktig roll med *Aftonbladet*, men även på landsbygden hördes liberala röster. För att kunna åskådliggöra detta ville vi göra en kopia av en tidning från tiden. Det var viktigt att tidningen var autentisk. Efter en genomgång av tidningar från tiden föll valet på *Hwad Nytt?* från Eksjö som utkom 1844–1899. Genom modern teknik kunde en tidning från Kungliga biblioteket scannas, och därefter gick det att skapa en kliché som möjliggjorde ett nytryck. Trycket kunde ske i Boktryckeriet och under sommaren 2012 hade vi nytryckta nummer av *Hwad Nytt?* från den 20 juli 1844.

Det valda numret beskriver hur tidningen *Svenska biet* förfalskar listor med namn på vilka personer som stödjer det nya representationsförslaget. Det finns också notiser om Oscar I:s kröning. Oscar I kallades för »framtiden« av liberalisterna. En annan notis tar upp att Jenny Lind reser med ångfartyg till Berlin. Det finns också en artikel från Sveriges Lantmän med rubriken »Ett ord till dem som anse en allmän folkbildning skadlig«.

Salen vid invigningen
av den renoverade
bostaden. Foto Marie
Andersson, © Skansen.

Scenario

I bostaden bor Henric och Beata. Henric kommer från en högborgerlig familj men saknar ekonomiska resurser. Under sin tid vid universitet blir han engagerad i liberala kretsar och arbetar med studenttidningar. Beata i sin tur ärver ett tryckeri efter sina föräldrar när de går bort. När hon och Henric träffas fattar de genast tycke för varandra, men de har också något att vinna på att ingå äktenskap. Han är en modern man med en mer jämlik syn på äktenskap än tidigare generationers män. Hon har tillgång till ett tryckeri och Henric vill gärna ge ut en egen tidning för att förmedla sina liberala tankar.

Henric och Beata flyttar in i bostaden på tre rum och kök som ligger bredvid tryckeriet. Bostaden är kanske inte vad de hade tänkt sig men den får duga till en början. Bostadens största rum, salen, används som tidningsredaktion eftersom de inte har plats

att ha redaktionen i tryckeriet. Tidningsredaktionen måste också kunna städas undan eftersom de har supéer och umgås med släkt och vänner i samma rum.

Till vardags äter de i det mindre rummet, kammaren, men när de har bjudningar flyttar de in bordet till salen och dukar upp där. I salen umgås man också med gäster, spelar musik på taffeln, spelar kort och leker lekar.

Gestaltning av bostaden

Gestaltningen av miljön har skett utifrån berättelserna. Möbler och föremål har införskaffats för att visa hur ett ungt småborgerligt par kunde bo på 1840-talet. Stor vikt har lagts vid att skaffa provinsiella möbler eftersom hemmet ska visa hur det kunde se ut i en mellanstor svensk stad.

Tanken med miljön har hela tiden varit att föremålen ska vara från tiden och att de ska användas varsamt. I Boktryckarbostaden får man sätta sig i soffan och man får spela på taffeln. Allt för att skapa en levande miljö.

Miljön ska också visa hur möbler och föremål såg ut när de var nya, innan de har blekts av tidens tand. De stoppade möblerna har därför kläts om med klarrött tyg och spegellampetterna har fått ny förgyllning. Nya gångmattor och gardiner har vävts. Resultatet är att Boktryckarbostaden har blivit en färgstark och verklighetstrogen miljö.

För att förstärka de tre ledorden demokrati, liberalism och borgerlighet i miljön har vi arbetat med så kallade nyckelföremål. Det är föremål som är direkt knutna till en berättelse. Taffeln är ett nyckelföremål som knyts ihop med dåtidens borgerliga liv. Dagligen trakterade man instrumentet och det ingick i en ung

kvinnas utbildning att lära sig att spela på taffeln. Andra föremål som är förknippade med borgerlighet är teservisen och broderibågen.

Ett viktigt arbete har lagts ner på att införskaffa populär litteratur från tiden och ett bokskåp har fyllts med böcker. Bland författarna finns Fredrika Bremer, Carl Jonas Love Almqvist och Esaias Tegnér. Skönlitteraturen samsas med handböcker, lexikon och läroböcker.

Böckerna är nyckelföremål som knyts ihop både med borgerligheten via högläsning och med liberalismen via liberala tankar. Tidningen i sin tur står för både liberalism och demokrati. Rätten att göra sin röst hörd och att försöka förbättra samhället förmedlas via den.

Utmaningar i projektet

Arbetet med att inreda bostaden har inneburit flera utmaningar. Hur såg det exakt ut på 1840-talet? Hur får vi tag i rätt föremål och möbler? Vad innehöll en borgerlig bostad? I Emilie Flygare-Carléns *Kamrer Lassman* från 1842 kan man läsa hur kamreren och hans fästmö Lisa letar efter en passande våning, och Lisa brister ut i »Och det kallar du en våning!« när Lassman presenterar en lägenhet med två rum och en liten kammare. Enligt dåtidens synsätt borde en borgerlig bostad bestå minst av sal, förmak och en sängkammare. Men hur gjorde man när bostaden inte uppfyllde dåtidens ideal? Vår bostad består av två rum i fil med kök, handkammare och två förstugor.

Lösningen har blivit en möblering baserad på hur familjen har gjort det bästa av sin planlösning. Den stöds av källmaterial om borgerliga familjer som disponerat mindre bostäder och hur de

Salen till vardags. De fina möbeltygerna skyddas av enkla överdrag.
Foto Tomas Widersheim-Paul, © Skansen.

har möblerat dem. I Boktryckarbostaden ligger sal, kammare och bakom en stängd dörr sovrummet, i fil. Sovrummet finns i nuläget endast i berättelserna.

Det har varit ett komplicerat arbete att få tag i rätt föremål, både gällande kvalitet och rätt tillverkningsort.

Storleken på möblerna har också påverkat utformningen av bostaden. Eftersom kammaren är ganska liten så kunde den inte fungera som ett förmak utan den har istället gjorts till en kammare med matsalsmöblering. Utmed väggarna står stolar med rottingflätad sits och ett runt bord med iläggsskivor. Möblerna flyttades fram vid behov.

Salens möblemaning domineras av den stora stoppade förmaksoffan och framför den står divansbordet. Runt väggarna står stolar som kan flyttas fram. Andra viktiga möbler för tiden är chiffonjén och taffeln. Chiffonjén fungerar både för förvaring och som skrivmöbel.

I köket förvaras en del porslin i den öppna tallrikshyllan som har tillverkats efter en förebild från tiden. Där står också fällbänken som är sovplats för pigan.

Gården

Det är inte bara den inre miljön som fått en ny gestaltning utan även den yttre miljön har förändrats. På Boktryckargården står kyrkoherdens lusthus byggt 1734 som kommer från Katarina församling på Södermalm i Stockholm. När lusthuset flyttades till Skansen 1929 ställdes det med den bakre väggen mot Garverigården. Några år senare, 1935, flyttades huset så att det stod med den bakre väggen mot Klädkammaren och syntes från portlidret. Trädgården fick karaktären av en prydnadsträdgård

Förlaga till staket till köksträdgården, akvarell av Josabet Sjöberg.

Foto © Stockholms stadsmuseum.

från sent 1800-tal med blommor som blågull, schersmin och stockros. Under årens lopp har växtmaterialet bytts ut och för att få en 1840-talsträdgård gjordes förändringar både av växter och av trädgårdens utseende. Odlingsytan ökades genom att lusthuset flyttades till sin ursprungliga plats på Skansen. Jorden delades in i fyra kvarter och trädgården fick en nyttokaraktär istället för en prydnadskaraktär. Tidstypiska grödor som bönor, ärtor, rotpersilja, mangold, rädisa odlas nu i kvarteren. Prydnadsväxter som stjärnflocka, prickflox och syren finns istället kring lusthuset. Trädgården inramas av ett grönt spjälstaket som har sin förlaga på Josabet Sjöbergs målningar från tiden. Dåtidens staket hade den viktiga funktionen att stänga ute

Omgestaltningen av
köksträdgården med
nya odlingskvarter.
Foto Marie Andersson,
© Skansen.

stadens vilt strövande husdjur. Till utomhusmiljön hör också ett hönshus som kommer att uppföras på Garverigården.

Invi gningen och resultatet

Den 8 september 2012 återöppnades Boktryckarbostaden för Skansens besökare. Invi gningsceremonin hölls med tal, musik på taffeln och medverkan av Skansens teatersällskap. I Boktryckarbostaden visade museipedagoger förberedelser för kväl lens tesupé och i Boktryckeriet tryckte boktryckarna tidningen *Hwad Nytt?* från 1844. Flera medarbetare från Skansen deltog också under invigningshelgen.

Stor vikt har lagts vid detaljer och bostaden har varsamt renoverats med tidstypiska material och traditionella hantverksmetoder. Berättelserna och gestaltningen baserar sig på litteratur,

anteckningar, bilder och bouppteckningar från tiden, vilka alla är trovärdiga källor.

De tre ledorden demokrati, liberalism och borgerlighet förmedlas i berättelserna och de synliggörs i gestaltningen via nyckelföremål som taffeln, böckerna och tidningen.

En del kvarstår att göra som att komplettera föremål, bygga ett hönshus och arbeta med tillgängligheten till miljön.

Den färgstarka inredningen ger en extra dimension till bostaden. En miljö som har blivit blekt och sliten ger ett annat intryck. Att dessutom få röra vid föremålen och slå sig ner i soffan gör att miljön känns levande.

Vid ett besök möter du museipedagoger som berättar om tiden och drar paralleller mellan dåtid och nutid. Att besöka Boktryckarbostaden är att göra ett nedslag i ett viktigt skede av vår historia.

1931 hölls taklagsfest i huset som flyttats från Södermannagatan och 2012 var det dags för återöppnande. Ett hus med historia, i dag förmedlad på ett nytt sätt. Foto Olof Ekberg, © Nordiska museet. Mer om taklagsfester i nästa artikel.